

УДК 321.015/.02:341.218.2–047.275

Особливості функціонування невизнаних держав

О.М. ТЕЛЕНКО

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна,
E-mail: atelenko@inbox.ru**Авторське резюме**

У статті досліджено особливості функціонування сучасних невизнаних держав, виокремлено їх визначальні ознаки. Висвітлено різні підходи до трактування можливостей невизнаних держав на міжнародній арені. Зазвичай державам важко розвиватися в умовах обмеженого визнання. Головним чином вони розраховують на гуманітарну допомогу міжнародної спільноти, а відносини з іншими державами розвиваються стихійно. Усі невизнані або частково визнані держави, за винятком Тайваню, слабкі економічно. Причинами цього є неефективне державне управління, тіньова економіка, обмеженість інвестування, зумовлена недовірою іноземних бізнес-структур, руйнування території та інфраструктури внаслідок воєнних дій. Попри це населення більшості невизнаних держав під впливом пропаганди підтримує від'єднання від материнської держави. Ступінь демократії в невизнаних державах різний, а демократичні інститути і процедури в них можуть мати лише зовнішні ознаки. Зовнішні покровителі суттєво впливають на життєдіяльність невизнаних держав, сприяючи економічному розвитку, створюючи різноманітні інвестиційні проекти, слугуючи ринком для збуту їх товарів. Держави-покровителі допомагають цим доволі крихким об'єднанням важливим для них з геополітичної точки зору військовими засобами.

Ключові слова: невизнані держави, міжнародне визнання, суверенітет, демократія, співпраця, міжнародні організації, дипломатичні відносини.

The peculiarities of functioning of unrecognized states

O.M. TELENKO

Ivan Franko national university of Lviv, Lviv, Ukraine, E-mail: atelenko@inbox.ru

Abstract

The article deals with the peculiarities of functioning of modern unrecognized states. Main characteristics which states should have are shown. There are different views of scholars on the opportunities of unrecognized states on the international arena. It is difficult for the states to develop under the conditions of limited recognition. Primarily they rely on humanitarian aid of international community. The relationships of unrecognized states with other states develop spontaneously. Most unrecognized and partly recognized states have a weak economy. The reasons for this are: ineffective state governance, shadow economy, small investment as a result of distrust of foreign business-structures, ruin of territory and infrastructure as a result of war. Anyway the population of most unrecognized states supports secession. It can be attained with the help of propaganda and creation the image of enemy in the face of mother state. The level of democracy in unrecognized states varies and democratic institutes and procedures may have just formal character. Foreign patrons have a strong influence on vital activities of unrecognized states. They forward the economic development of unrecognized states, establish different investment projects, become a market for their products.

The patron states help those tiny entities with army as unrecognized states are very important for them from geopolitical point of view.

Key words: unrecognized states, international recognition, sovereignty, democracy, cooperation, international organizations, diplomatic relations.

Постановка проблеми. Невизнані або частково визнані держави функціонують за умов обмеженого дипломатичного визнання з боку держав – членів ООН або без нього. Це суттєво обмежує їх соціально-економічний і політичний розвиток, адже в епоху глобалізації існувати у міжнародно-правовому вакуумі нелегко будь-якій державі. Економічні ресурси більшості невизнаних держав є невеликими, крім того їх система управління не завжди ефективна. Актуальність теми пояснюється необхідністю вивчення проблем, з якими стикаються невизнані держави. Виявлення особливостей функціонування невизнаних держав допоможе оцінити значення акту визнання та встановлення дипломатичних відносин, з'ясувати складність умов, в яких їм доводиться існувати, з'ясувати причини, які спонукали ці політичні утворення обрати шлях сецесії як протипагу існуванню в межах материнської держави.

Аналіз досліджень і публікацій. Особливостям розвитку невизнаних держав присвячено низку праць. Ці питання вивчали Л. Бердегулова, А. Большаков, Т. Далявська, С. Капліна, Д. Кенол, П. Колсто, Д. Ніколаєв, С. Осіпова, С. Пегг, Г. Перепелиця, М. Платонова, А. Себенцов, М. Рігл. Дослідники розглядали сутність поняття «невизнані держави», причини їх виникнення, проблему дипломатичного визнання таких політико-територіальних утворень, їх роль у сучасних світових процесах тощо.

Мета дослідження – проаналізувати особливості функціонування у сучасному світі невизнаних або частково визнаних держав.

Виклад основного матеріалу. На карті світу є політичні утворення, які володіють основними ознаками державності, однак позбавлені міжнародного визнання. Їх називають «невизнаними державами». Ця назва досить умовна, оскільки вказує не на форму організації влади і наявність / відсутність суверенітету, а, радше, на проблему існування таких держав на світовій арені, в міжнародно-правових і політичних відносинах, на факт їх визнання чи невизнання [4, с. 29]. Водночас для того, щоб називатися державами, такі політико-територіальні утворення мусять володіти низкою ознак. Л. Бердегулова і С. Капліна умовно виокремлюють дві основні групи таких ознак: зовнішні і внутрішні. До зовнішніх вони відносять, зокрема, спроможність «невизнаної держави» забезпечувати власну безпеку, передусім військову; спроможність провадити відносно самостійну зовнішню політику, щонайменше, у межах «своїх» регіональної системи (зокрема стосовно питання впливу на перебіг переговорного процесу з «метрополією»), за участю наддержав і міжнародних орга-

нізацій. Серед внутрішніх ознак дослідниці виокремлюють спроможність невизнаної держави реалізувати суверенітет на підконтрольній їй території, гарантувати внутрішньополітичну стабільність і діяльність державних структур, а також забезпечувати мінімальні соціально-економічні потреби населення [1, с. 144].

У різних джерелах виокремлюють різні ознаки держави. Так, важливою умовою для ефективного функціонування держави важливою вважається наявність армії, спроможної захистити її внутрішній і зовнішній суверенітет, але ж навіть не всі давно визнані у світі держави нею володіють. Наприклад, Коста Рика, держава в Центральній Америці, ще 1948 р. відмовилась від використання армії, відтоді єдиною силовою структурою в цій країні є поліція. Це єдина в Америці нейтральна країна.

У політологічній і правовій літературі висловлюються різні погляди щодо можливостей невизнаних держав на міжнародній арені. Одні автори виходять з того, що факт невизнання того чи іншого утворення не виключає його автоматично з системи міжнародних відносин: відносини світового співтовариства й окремих країн з невизнаними державами можуть відносно успішно розвиватися у таких сферах, як міжпарламентська співпраця, співпраця в галузі освіти, у сфері економічної інтеграції, виробничої кооперації тощо. Усі ці форми співпраці базуються на нормативно-правових актах – договорах, угодах, указах. Водночас правова основа взаємодії невизнаних держав із світовим співтовариством і між собою формується стихійно [5, с. 126]. Очевидно, що поведінка невизнаних держав на міжнародній арені значною мірою залежить від їх внутрішніх характеристик, зокрема від ступеня демократії в країні, інтересів політичної еліти, соціально-економічних показників.

Інші дослідники вважають, що державам важко існувати за умов невизнання або часткового визнання насамперед через низький ступінь довіри до них з боку суб'єктів міжнародних відносин. Як зазначає М. Рігл, «більшість невизнаних держав перебувають у становищі держав-ізгоїв, що звужує їх економічну діяльність. Невизнані держави неспроможні привабити іноземних інвесторів, не можуть приєднатися до міжнародних організацій (таких як Всесвітній поштовий союз чи Світова організація торгівлі), проводити торгівлю на глобальному ринку (у сфері товарів широкого вжитку, військового обладнання тощо), отримувати позики від Міжнародного валютного фонду чи Світового банку, їх мешканці обмежені у подорожуванні чи представленні своїх «держав» у

спорті. У довгостроковій перспективі це спричиняє розчарування населення і зменшення його кількості, еміграцію кваліфікованих працівників та втрати людських ресурсів. Усі перелічені чинники суттєво обмежують економічну діяльність цих утворень» [13, с. 29]. За умов взаємопов'язаності і взаємозалежності держав сучасного світу обмеження членства держави в міжнародних організаціях та обсягу політичних трансакцій за її участю негативно впливає на її розвиток.

Прикладом ігнорування невизнаної держави міжнародним співтовариством може слугувати його ставлення до Турецької Республіки Північного Кіпру, проголошеної 1983 р. й офіційно визнаної лише Туреччиною. Багато міжнародних організацій, в тому числі Всесвітній поштовий союз, Міжнародна організація цивільної авіації, Міжнародна асоціація повітряного транспорту, відмовилися визнавати або співпрацювати у сферах своєї компетенції з турками-кіпріотами. Невизнаний Ерканський аеропорт діє неофіційно і, як вважається, становить ризик для безпеки, поштові марки Турецької Республіки Північного Кіпру оголошені неправомірними і недійсними [12, с. 4-5]. Потрапити на територію Північного Кіпру літаком можна, лише зробивши коротку зупинку в Туреччині, оскільки прямих рейсів до Ерканського аеропорту немає.

Н. Касперсен і Е. Херберг відзначають, що невизнані держави зазвичай сприймаються як анархічні несприятливі землі, як «чорні плями» на карті суверенних держав. Їх характеризують як прихисток для організованої злочинності, через який проходять наркотики, зброя та інші небезпечні товари [8, с. 8]. У багатьох невизнаних державах спостерігається високий рівень криміналізації різних сфер життя суспільства. Наприклад, «Придністровська республіка має повністю криміналізовану економіку, яка базується на контрабанді і підробці брендів індустрії. Крім того, вона є безплатним притулком для бандитів і колишніх чиновників КДБ у підпіллі» [11, с. 728]. Це ще більше підриває довіру до невизнаних держав на міжнародній арені, адже вони можуть виявитись непередбачуваними при виконанні договірних зобов'язань і нехтувати нормами міжнародного права.

Попри все населення багатьох невизнаних держав підтримує сецесію. Показовими у цьому сенсі є Сомаліленд, Палестина, Турецька Республіка Північного Кіпру і Косово. На думку М. Рігла, «поєднання зовнішньої загрози, злидненого становища й обмежених ресурсів не обов'язково призводить до розмивання легітимності влади, однак це неодмінно збільшує тиск на бюджети невизнаних держав, які змушені ставити військові витрати пріоритетним завданням. Відповідно інші аспекти державотворення залишаються недофінансованими (інфраструктура, державні інституції, комунальні послуги тощо)» [13, с. 29]. Подібної точки зору дотри-

мується П. Колсто. Він вважає, що попри слабкість економіки і державних структур невизнані держави не занепали лише завдяки тому, що їм вдалося домогтися підтримки місцевого населення шляхом пропаганди і переваг власної ідентичності; спрямування непропорційно великої кількості своїх обмежених ресурсів на військовий захист; підтримки сильного патрона [11, с. 723]. Отже, пріоритетним завданням невизнаних держав є накопичення військової потужності, яка використовується головню як засіб політичного тиску на суверенні держави і захисту у разі порушення її внутрішнього суверенітету.

Можливості економічної діяльності невизнаної держави обмежені. Їй важко реалізувати багатосторонні інвестиційні та інфраструктурні проекти. Оскільки невизнана держава розраховує лише на гуманітарну допомогу міжнародного співтовариства, соціальні і культурні проекти, співпраця з різними країнами і регіонами перебуває у зародковому стані. Отже, існування і розвиток якоїсь території безпосередньо залежна від політико-правового визнання [2].

Є декілька причин, чому невизнаним державам не вдається створити ефективну економіку. По-перше, через шкоду, заподіяну війною. Зазвичай сецесію вдається реалізувати шляхом громадянської війни, яка частково або повністю охоплює територію невизнаної держави. Тривалість і запеклість таких воєн бувають різними, однак наслідками найчастіше є знищення цілих сіл і навіть міст. По-друге, через слабке інвестування невизнаної держави з боку іноземних фірм, оскільки правові контракти можуть не мати обов'язкової міжнародної сили. Крім того, інвестори можуть також боятися образити материнську державу і зашкодити своєму становищу на більшому ринку. По-третє, через велику тіньову економіку, часто з особистими зв'язками державних лідерів. По-четверте, через відсутність ефективних державних структур [11, с. 729]. Унікальною за рівнем економічного розвитку невизнаною державою є Тайвань (Китайська Республіка). Ця країна має необмежений доступ до міжнародних ринків і тісні економічні зв'язки з материнською державою: 30 % торгівлі Тайвань здійснює з Китаєм, на материкову частину йде 40 % його експорту. ВВП Тайваню перевищує 20 тис. дол. на особу [13, с. 29].

Ступінь демократії в невизнаних державах різний. Це видно з оцінок неурядової організації Фрідом хаус (Дім свободи), яка публікує щорічні звіти, в яких ступінь демократії в світі оцінюється за шкалою від 1 (найкращий показник) до 7 (найгірший показник) балів. За її оцінками, Тайвань і Північний Кіпр у 2015 р. були вільними (демократичними) державами й отримали 1,5 і 2 бали відповідно. Частково вільними (частково демократичними) визнані Косово (4 бали); Абхазія та Сомаліленд (4,5 бала); Нагірний Карабах (5 балів). Невільними (недемократичними) Дім свободи вважає

Придністров'я і Південну Осетію, які оцінив у 6,0 і 6,5 бала відповідно [9]. У деяких невизнаних державах демократичні інститути і процедури можуть слугувати лише зовнішніми атрибутами демократичних перетворень. Це, зокрема, стосується невизнаних держав, які виникли на пострадянському просторі.

Невизнані держави часто є маріонетками зовнішніх сил: Абхазія, Південна Осетія і Придністров'я – маріонетки Росії; Північний Кіпр – Туреччини; Нагірний Карабах – Вірменії. Зовнішньополітичний покровитель відіграє в їх розвитку важливу роль. Він надає їм пряму економічну допомогу, інвестиції, сприяє у здійсненні експортно-імпорتنих операцій, забезпечує гарантований попит на продукцію, перепродаж товарів в інші країни тощо. 99% бюджету Південної Осетії і переважна частина бюджету Абхазії забезпечуються переказами з російського бюджету і позабюджетних фондів. Росія – головний покупець абхазських товарів (80% експорту) і послуг у сфері рекреації [7, с. 42]. Як зазначає М. Платонова, «визнання Росією незалежності Абхазії і Південної Осетії прискорює втрату ними «фактичної незалежності», хочуть вони цього чи ні. Парадокс полягає в тому, що до серпня 2008 р., коли відбулася грузино-російська війна, Абхазія і Південна Осетія були невизнаними, але фактично незалежними державами; після серпня 2008 р. вони стали частково визнаними, але фактично незалежними більше вважатися не можуть. Якщо війни на початку 90-х років були їх «війнами за незалежність», то війна серпня 2008 р. стала війною, яка поклала кінець їх, нехай обмеженої, де-факто незалежності [6, с. 99]. Підтвердженням інтеграції Російської Федерації і Південної Осетії, а також маріонеткового статусу останньої є їх союзницький договір, підписаний 18 березня 2015 р., в якому передбачені провадження узгодженої зовнішньої політики, вільний перетин російсько-південноосетинського кордону, інтеграція митних органів двох держав, формування спільного оборонного простору [3, ст. 1; 2; 3; 5]. Якщо одна з договірних сторін зазнає агресії (збройного нападу) з боку якоїсь держави, групи держав або незаконних збройних формувань, то це буде розглядатися як агресія (збройний напад) також проти іншої договірної сторони [3, ст. 2]. Зближення невизнаної держави і держави-патрона може, в кінцевому підсумку, призвести до її номінального або фактичного поглинання останньою. Однак для деяких невизнаних держав незалежність є лише проміжним етапом об'єднання з державою-покровителем.

Турецька Республіка Північного Кіпру використовує турецьку валюту, а також реалізує головну частину експортно-імпорتنих операцій через Туреччину. До 1994 р., незважаючи на відсутність широкого міжнародного визнання, турки-кіпріоти могли торгувати не лише з Туреччиною, а й з іншими країнами. Найбільшим торговельним партнером Північного Кіпру була Велика Британія. Однак 1994 р. Європейський суд виніс вирок про заборону торгівлі з Північним Кіпром. Відтоді економічне зростання цієї невизнаної республіки є «штучним», оскільки його показники відображають лише рівень економічної допомоги з Туреччини [10].

Тайваню значну допомогу, особливо на початкових етапах існування, надали США та їх союзники. Навіть після визнання Тайваню 1979 р. частиною КНР США продовжують розвивати з ним відносини. Тайвань надалі користується Експортно-імпортним банком фінансування, гарантіями Корпорації приватних закордонних інвестицій, статусом нормальних торговельних відносин і прямим доступом на ринки США. Геополітичні союзники часто надають також пряму військову підтримку невизнаним державам (Росія – Абхазії і Південній Осетії, Туреччина – Турецькій Республіці Північного Кіпру) або ж є гарантами їх безпеки і посередниками у переговорному процесі (США та ЄС у Косово, Росія в Придністров'ї і Нагірному Карабаху) [7, с. 42-43]. Невизнані держави входять у сферу геополітичних інтересів низки країн, розширюючи простір їх впливу. Тому держави-покровителі не шкодують ні військових, ні економічних засобів для зміцнення свого авторитету в таких політичних утвореннях, за можливості посилюючи там військову присутність.

Висновки. Невизнані держави мають обмежені економічні та політичні можливості на міжнародній арені. Їм важко залучати іноземні інвестиції, брати участь у роботі міжнародних організацій і різноманітних культурних проєктах. Багато з них розраховують на допомогу і підтримку держав-покровителів, які за допомогою різноманітних дотацій сприяють розвитку невизнаних держав. Водночас останні слугують захисним бар'єром для держав-заступників у безпековому плані і ринком для збуту товарів – в економічному. Запорукою існування цих політичних утворень є внутрішня – підтримка населення, для якого незалежність є важливішою за економічне процвітання. Серед невизнаних і частково визнаних держав є як розвинені демократії, так і такі, ступінь демократії в яких низький.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бердегулова Л.А. Дипломатическое признание вновь возникающих государств как субъектов международно-правовых отношений [Текст] / Л.А. Бердегулова, С.Е. Каплина // Вестник ЗабГУ. – 2014. – № 2 (105). – С. 140-146.
2. Большаков А. Непризнанные государства европейской периферии и пограничья / А. Большаков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.intertrends.ru/fifteen/008.htm>

3. Договор между Российской Федерацией и Республикой Южная Осетия о союзнничестве и интеграции, 18 марта 2015 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: kremlin.ru/supplement/4819
4. Николаев Д.Г. Феномен непризнанных государств в мировой политике [Текст] / Д.Г. Николаев // Вестник Московского университета. Сер. 25. Международные отношения и мировая политика. – 2010. – № 1. – С. 27-41.
5. Осипова С.А. Непризнанные государства как политико-правовой феномен: теоретико-методологический аспект [Текст] / С.А. Осипова // Вісник СевНТУ: зб. наук. праць. Сер. Політологія. – 2011. – Вип. 123. – С. 124-127.
6. Платонова М.А. Де-факто независимые государства Кавказа: переосмысление терминологии [Текст] / М.А. Платонова // Вестник Волгоградского гос. ун-та. Сер. 4. История. – 2012. – № 1 (21). – С. 98-101.
7. Себенцов А.Б. Феномен неконтролируемых территорий в современном мире [Текст] / А.Б. Себенцов, В.А. Колосов // Полис. Политические исследования. – 2012. – № 2. – С. 31-46.
8. Caspersen N. Engaging unrecognized states. An opportunity and challenge for the EU? [Text] / N. Caspersen, A. Herrberg. – Brussels: Initiative for peacebuilding, 2010. – 18 p.
9. Freedom in the world 2015 [Electronic resource]. – Regime to access: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.VpJq17aLTdf>
10. Kanol D. Tutelary democracy in unrecognized states [Text] / D. Kanol // EUL Journal of Social Sciences. – 2015. – June. – P. 62-74.
11. Kolsto P. The sustainability and future of unrecognized quasi-states [Text] / P. Kolsto // Journal of Peace Research. – 2006. – Vol. 43, № 6. – P. 723-740.
12. Pegg S. De facto states in the international system [Text] / S. Pegg // Working Paper. – The University of British Columbia. Institute of International Relations. – 1998. – № 21. – 26 p.
13. Riegl M. Prospects and limits of economic development of unrecognized states: between organized hypocrisy and private interests [Text] / M. Riegl // European Scientific Journal. – 2014. – Vol. 10. – № 4. – P. 17-35.

Стаття надійшла до редакції 21.12.2015

REFERENCES:

1. Berdegulova, L.A., Kaplina, S.E. Diplomatic recognition of emerging states as subjects of international legal relations. *Vestnik ZabGU*, 2014, no. 2 (105), pp. 140-146.
2. Bolshakov, A. Nepriznannye gosudarstva evropeyskoy periferii i pogranichia (Unrecognized states of European periphery and frontier line). Regime to access: <http://www.intertrends.ru/fifteen/008.htm>
3. Dogovor mezhdru Rossiiskoy Federatsiei i Respublikoy Yuzhnaia Osetia o soiuznichestve i integratsii, 18 marta 2015 g. (Treaty between Russian Federation and Republic South Ossetia on alliance and integration, 18th of March 2015). Regime to access: kremlin.ru/supplement/4819
4. Nikolaev, D.H. Fenomen nepriznannykh gosudarstv v mirovoy politike (Phenomenon of unrecognized states in world politics). *Vestnik Moskovskogo universiteta. Ser. 25. Mezhdunarodnye otnoshenia i mirovaya politika*, 2010, no. 1, pp. 27-41.
5. Osipova, S.A. Nepriznannye gosudarstva kak politico-pravovoy fenomen: teoretiko-metodologicheskii aspekt (Unrecognized states as a political and legal phenomenon: theoretical and methodological aspects). *Visnyk SevN-TU: zb. nauk. pr., Seria: Politologia*, 2011, Vyp. 123, pp. 124-127.
6. Platonova, M.A. De-fakto nezavisimye gosudarstva Kavkaza: pereosmyslenie terminologii (De-facto independent states of the Caucasus: redefining of the terminology). *Vestnik Volgogradskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria 4. Istoria*, 2012, no. 1 (21), pp. 98-101.
7. Sebensov, A.B., Kolosov, V.A. Fenomen nekontroliruemyykh territoriy v sovremennom mire (Phenomenon of uncontrolled territories in modern world). *Polis. Politicheskie issledovania*, 2012, no. 2, pp. 31-46.
8. Caspersen, N., Herrberg, A. Engaging unrecognized states. An opportunity and challenge for the EU? Brussels, 2010. 18 p.
9. Freedom in the world 2015, Regime to access: <https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2015#.VpJq17aLTdf>
10. Kanol, D. Tutelary democracy in unrecognized states. *EUL Journal of Social Sciences*, 2015, June, pp. 62-74.
11. Kolsto, P. The sustainability and future of unrecognized quasi-states. *Journal of Peace Research*, 2006, Vol. 43, no. 6, pp. 723-740.
12. Pegg, S. De facto states in the international system. Working Paper, The University of British Columbia, Institute of International Relations, 1998, no. 21, 26 p.
13. Riegl, M. Prospects and limits of economic development of unrecognized states: between organized hypocrisy and private interests. *European Scientific Journal*, 2014, Vol. 10, no. 4, pp. 17-35.

Теленко Ольга Мирославівна – кандидат політичних наук, доцент
Львівський національний університет імені Івана Франка
Адреса: 79000, м.Львів, вул. Університетська, 1
E-mail: atelenko@inbox.ru

Telenko Olha Myroslavivna – PhD in political science, associate professor
Ivan Franko national university of Lviv
Address: 1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
E-mail: atelenko@inbox.ru